

ԱՐԵՎՍՏԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ
Կրթության եւ Գիտության Նախարարություն

ԱՐԵՎՍՏԱՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ ՄԱՍԻՆ

ՕՐԷՆՔ ԹԻԻ ԱՀՀ-ԿԳՆ-Ա-2017.07.22

Հիմք ունենալով.

ա.- Արեւմտեան Հայաստանի Հանրապետութեան Սահմանադրութեան

ԳԼՈՒԽ I - ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Յօդուած 14.

1) Արեւմտեան Հայաստանի Հանրապետութեան պետական լեզուն հայերենն է, գրական արեւմտահայերէնը:

ԳԼՈՒԽ IV - ԼԵԶՈՒ, ՄՇԱԿՈՅԹ ԵՒ ԱԻԱՆԴՈՅԹՆԵՐ

Յօդուած 68.

Պետութիւնը հայերու ապագայ սերունդներուն փոխանցելու համար կը վերակենդանացնէ, կ'օգտագործէ եւ կը զարգացնէ հայոց պատմութիւնը, լեզուն, բարբառները, անգիր ասանդութիւնները, իմաստասիրութիւնը, գրութեան ոճն ու գրականութիւնը, ինչպէս եւ իրաւունք կուտայ ընտրելու կամ պահպանելու համայնքներու եւ բնակութեան վայրերու յատուկ անուանումները եւ անձնանունները:

Հայերու իրաւունքներէն որեւէ մէկուն վտանգուած ըլլալու պարագային Պետութիւնը պարտադիր միջոցներ պէտք է ձեռնարկէ զայն պաշտպանելու, նաեւ պարտադրելու, որպէսզի շահախնդիր տարրերը կարենան հասկնալ քաղաքական, իրաւաբանական եւ վարչական ընթացակարգերու ծաւալումը, եւ զանոնք հասկնալի դարձնել, հարկ եղած պարագային անոնց տրամադրելով թարգմանիչ, կամ համապատասխան այլ ծառայութիւններ:

բ.- Նաեւ Արեւմտեան Հայաստանի Հանրապետութեան Կրթութեան եւ Գիտութեան Նախարարութեան կողմէ ներկայացուած Արեւմտահայերէն լեզուի մասին թիւ 2017.06.21 Օրինագիծը (կցուած է):

գ.- Սոյն հարցի շուրջ, ԱՀՀ կառավարութեան եւ խրհրդարանի նիստերու ընթացքին կատարուած բոլոր քննարկումներն ու ուսումնասիրութիւնները:

Արեւմտեան Հայաստանի Հանրապետութեան կառավարութիւնը կ'որոշէ.

ա.- Ընդունիլ Արեւմտեան Հայաստանի Հանրապետութեան կրթութեան եւ Գիտութեան Նախարարութեան կողմէ առաջարկուած արեւմտահայերէն լեզուի զարգացման եւ ուսցման վերաբերեալ ծրագիրը:

բ.- Յանձարարել Արեւմտեան Հայաստանի Հանրապետութեան կրթութեան եւ Գիտութեան, ու Զարգացման եւ ֆինանսներու Նախարարութիւններուն ձեռնարկելու անհրաժեշտ քայլեր՝ ծրագիրի իրականացման նպատկով:

գ.- Խնդրոյ առարկայ նախարարութիւնները համապատասխան տեղեկանք կը ներկայացնեն ԱՀՀ Նախագահին՝ որոշումը վերջնականօրէն հաստատելու համար 30 օրուայ ընթացքին:

22.07.2017

Մովսէս Նաճարեան

Արեւմտեան Հայաստանի Հանրապետութեան Ազգային
Կրթութեան եւ Գիտութեան Նախարար

Գառնիկ Սարգիսեան

Արեւմտեան Հայաստանի Հանրապետութեան Վարչապետ

stat.gov.wa@haybachdban.org

ԱՐԵՎՄՏԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

ՕՐԻՆԱԳԻԾ ԹԻԻ ԱՀՀ-ԿԳՆ-Ա-2017.06.21

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ժողովուրդներու եւ լեզուներու առաջացման հարցը միշտ ալ հետաքրքրած է մարդկութեան: Տարբեր կրօններ իւրովի փորձած են մեկնաբանել բազմաթիւ լեզուներու եւ ժողովուրդներու առաջացումը: Այդ խնդիրին նկատմամբ հետաքրքրութիւնը խիստ մեծցած էր 18-19-րդ դարերուն:

Աստուածաշունչի Ծննդոց գիրքին մէջ Հայաստանը համարուած է Եդեմ-դրախտ (որմէ բխող գետերէն երկուքն էին Եփրատը եւ Տիգրիսը), իսկ համաշխարհային ջրհեղեղէն յետոյ՝ համարուած է մարդկութեան վերածնունդի երկիրը (Նոյեան տապանը կանգ առած է Արարատեան լեռներուն վրայ): Ասկէ ելլելով՝ որոշ ուսումնասիրողներ (Շրոդեր. Չամչեանց եւ այլք) դեռ 18-րդ դարուն հայերէնը կը համարէին մարդկութեան առաջին լեզուն, լեզու՝ որով խօսած է Ադամը:

Նոր ժամանակներու գիտութեան մէջ ծնունդ առաւ համեմատական լեզուաբանութիւնը, որուն շնորհիւ պարզ դարձաւ, որ մեզմէ աւելի քան 12-11 հազար տարի առաջ ներկայ ժողովուրդները տակաւին չէին գոյացած, իսկ անոնց նախնիները կազմեր էին մեծ ընտանիքներ, որոնք յետագայ հազարամեակներուն ընթացքին տրոհուեր էին առանձին տօհմերու եւ ժողովուրդներու: Այդ մեծ ընտանիքները գիտութեան մէջ կոչուած են “մայր ժողովուրդներ”, իսկ վերջիններուս զբաղցուցած տարածքները՝ “նախահայրենիքներ”:

Թերեւս 19-րդ դարուն ընդունուեցաւ, որ հայերն ունին հնդեւրոպական ծագում՝ այսինքն շարք մը այլ ժողովուրդներու նախնիներուն հետ նախապատմական ժամանակներուն կազմած են մէկ ծագումնաբանական ընդհանրութիւն, որն այսօրուայ գիտութեան մէջ կը կոչուի “հնդեւրոպական մայր ժողովուրդ” եւ զբաղցուցած են միեւնոյն տարածաշրջանը, որ գիտութեան մէջ յայտնի է իբրեւ “հնդեւրոպական նախահայրենիք”: Լեզուաբանութեան անուանակոչումը պայմանաւորուած է անոր պատկանող ժողովուրդներուն տարածուածութեամբ՝ Հնդկաստանէն մինչեւ Եւրոպայի արեւմուտքը: (Սկզբնապէս լեզուաբանութիւնը ընդունուած էր կոչել “արիական”, քանի որ 18-19-րդ դարերուն արիացիները յայտնի էին որպէս լեզուաբանութեան ամենավաղ վկայուած ներկայացուցիչներ: Երկրորդ աշխարհամարտի տարիներուն գերմանական նացիստներուն կողմէ սոյն անուան կեղծման ու քաղաքական նկատառումներով շահարկման հետեւանքով՝ “արիական” եզրը փոխարինուեցաւ “հնդեւրոպական” աշխարհագրական եզրով: Ներկայիս լեզուագիտական աշխատանքներու մէջ ընդունուած է “արիական” կոչել հնդեւրոպական լեզուաբանութեան առաւելապէս միայն մէկ՝ հնդ-իրանական լեզուաճիւղը): Այսօր գիտութեան մէջ ընդունուած է, որ հայերէնը հնդեւրոպական լեզուաբանութեան առանձին մէկ ճիւղը հանդիսացող լեզու է:

Տարբեր ժամանակներու ընթացքին գիտութեան մէջ գերիշխող եղած են հնդեւրոպական նախահայրենիքի տեղադրութեան զանազան վարկածներ (հարաւ-արեւելեան Եւրոպայ, հարաւ-ուստական տափաստաններ, Միջին Ասիայ, Հնդկաստան եւ այլն): 1970-80-ական թթ.-ուն վերահաստատուեցաւ 19-րդ դարուն առաջ քաշուած տեսութիւնը, որուն համաձայն՝ նախահայրենիքը գտնուեր է Առաջաւոր Ասիայի հիւսիսին, աւելի ճշգրիտ՝ Հայկական լեռնաշխարհի մէջ, Փոքր Ասիայի

արեւելեան, Միջագետքի հիւսիսային և Իրանական սարահարթի հիւսիս-արեւմտեան շրջաններուն: Շարժուելով հնդերոպական նախահայրենիքէն դէպի իրենց ապագայ հայրենիքները՝ հնդերոպական ընտանիքները այնտեղի բնակիչներուն փոխանցեր են իրենց լեզուները, եւ վերջիններուս հետ համաձուլուելով՝ կազմեր են տարբեր ժողովուրդներ:

Աշխարհի ամենաբազմաճանաչ լեզուաընտանիքը հնդերոպականն է: Հնդերոպական մայր լեզուէն յառաջացեր են ռոմանական, գերմանական, սլաւոնական, հնդկական, իրանական եւ այլ լեզուաճիւղերը, որոնք իրենց հերթին տրոհուեր են աւելի փոքր լեզուաճիւղերու եւ լեզուներու (տե՛ս հնդերոպական լեզուներու տրոհման “տոհմաճառը”. նկարը եւ հնդերոպական ժողովուրդներու տարածման քարտէսը կցուած, որ վերցուած է T. V. Gamkrelidze and V. V. Ivanov-ի գործէն՝ "The Early History of Indo-European Languages", "Scientific American", March 1990, P.110):

Ըստ լեզուագիտական ուսումնասիրութիւններու՝ Հայերէնի անջատուիլը հնդերոպական ընդհանրութենէն պէտք է տեղի ունեցած ըլլայ Ք.ա. 4-րդ հազարամեակի երկրորդ կէսին: Վերջին տարիներուն կատարուած ուսումնասիրութիւնները գենետիկայի բնագաւառէն ներս (յատկապէս ԴՆԹ-ի խորքային ուսումնասիրութիւնները) ցոյց կուտան, որ հայերէնի անջատուիլը հնդերոպական ընդհանրութենէն կրնար տեղի ունեցած ըլլալ երկու հազարամեակ աւելի շուտ՝ Ք.ա. 6-րդ հազարամեակի երկրորդ կէսին, մեզմէ մօտ 7300 տարի առաջ:

Հայերը միակ ժողովուրդն են, որու ծագումն ու կազմաւորումը տեղի ունեցեր է Հայկական լեռնաշխարհին վրայ՝ հնդերոպական նախահայրենիքին մէջ: Հետեւաբար հայերը Հայկական լեռնաշխարհի բնիկ տերերն ու ժառանգորդներն են:

Հնդերոպական ընդհանրութենէն անջատուել է ինքնուրոյն լեզու դառնալէ ետք՝ հայերէնն անցեր է զարգացման հետեւեալ ժամանակագրական փուլերը.

1.- Վաղնջական հայերէն /վաղնջահայերէն/, որն սկսած է հնդերոպական ընդհանրութենէն անջատուելէ ետք, եւ տեւած է մինչեւ Ք.ա. 1-ին հազարամեակի սկիզբը, երբ ամբողջ Հայկական լեռնաշխարհը միաւորուեր է Վանի թագաւորութեան՝ Արարատ-Ուրարտուի սահմաններուն մէջ: Այս շրջանի հայերէնի մասին մեր տեղեկութիւնները չափազանց քիչ են, քանի որ տեղական մեհենագիր /հիերոգլիֆ/ արձանագրութիւնները դեռ վերծանուած չեն, իսկ հայերէն առանձին բառեր /գլխաւորաբար անուններ/ վկայուած են օտար /սումերական, աքքադական, իւթական, ասորեստանեան եւ այլն/ աղբիւրներով:

2.- Հնագոյն հայերէն, որն սկսած է Ք.ա. 1-ին հազարամեակի սկիզբէն՝ Վանի /Արարատ-Ուրարտու/ թագաւորութեան ստեղծումէն մինչեւ 405 թ., երբ Մեսրոպ Մաշտոցի վերագտած հայկական տառերով՝ 36 նիշանոց այբուբենով, կազմեց հայկական նոր քրիստոնէական դպրութիւնը /301 թ.-ին Հայաստանի մէջ քրիստոնէութիւնը հռչակուած էր պետական կրօն եւ հին մեհենական դպրութիւնն իր գրահամակարգով արգիլուեր էր հին կրօնին հետ/: Այս շրջանի հայերէնը նախորդ փուլի համեմատութեամբ աւելի է յայտնի: Այսօր մասամբ վերծանուած է Վանի թագաւորութեան մեհենագրութիւնը, որու լեզուն եղած է հնագոյն հայերէնը, թերեւս Վանի բարբառը: Բացի այդ, գտնուած են Վանի թագաւորութեան սեպագիր արձանագրութիւններ /600-էն աւելի/, որոնց մէջ կիրառուած բառապաշարի կէսէն աւելին բնիկ հնդերոպական հայերէն բառեր են:

3.- Գրաբար կամ հին հայերեն, որն սկզբնաւորուած է 405 թուականին [Մեսրոպ Մաշտոցի](#) վերականգնած այբուբենով հիմնուած նոր դպրութեամբ /այն ստեղծուած է Վռամշապուհ արքայի եւ կաթողիկոս Սահակ Պարթեւի հովանաւորութեամբ/: Գրաբարեան հայերէնի թարգմանուած է Աստուածաշունչը, ստեղծուած է հսկայական գրականութիւն: 5-րդ դարի հայերէն թարգմանութիւններուն շնորհիւ՝ փրկուած են անտիկ աշխարհի բազմաթիւ հեղինակներու գործեր, գրուած յունարէն, ասորերէն, որոնց բնօրինակները կորած են, եւ այսօր անոնք կան միայն հայերէն թարգմանութեամբ:

4.- Միջին հայերէն կամ Գիլիկեան հայերէն. գործածուած է 11-րդ դարէն մինչեւ 16-րդ դարը: Այս շրջանին եւս ստեղծուած է հսկայական գրականութիւն, մատենագրուած են գիտութեան ամենատարբեր բնագաւառներու նուաճումները: Կատարուած են մեծ թիւով թարգմանութիւններ:

5.- Աշխարհաբար կամ նոր հայերէն. այս փուլը սկսած է 17-րդ դարէն՝ եւ վերջնականապէս ձեւաւորուած է 19-րդ դարուն: Հայոց միջնադարեան վերջին պետութիւնը անկում ապրած է 14-րդ դարուն, իսկ 16-րդ դարուն Հայաստանը արդէն իրենց միջեւ բաժնած են Պարսկաստանն ու Օսմանեան կայսրութիւնը՝ Արեւելեան ու Արեւմտեան հատուածներու: 1801-28 թուականներուն Արեւելեան Հայաստանի մեծ մասը նուաճած է Ռուսաստանը: 19-րդ դարուն քաղաքական իրադրութեան ազդեցութեամբ՝ նոր հայերէնը, այլապէս աշխարհաբարը բաժնուած է երկու ճիւղի, որոնք վերածուած են ինքնուրոյն գրական լեզուներու՝ Արեւմտահայերէն եւ Արեւելահայերէն:

Այսօր հայերէնը կը ներկայանայ իբրեւ մէկ լեզու՝ երկու գրական ճիւղաւորմամբ: Տարբեր աղբիւրներու տուեալներով՝ այսօր աշխարհի հայ բնակչութեան թիւը 10-12 միլիոն է, իսկ հայերէն լեզուակիրներու քանակը՝ 7-9 միլիոն:

Արեւմտահայերէնի զարգացման մեր տեսլականը

Եկեք անկեղծօրէն խոստովանինք, եւ "ծուռ նստինք ու շիտակ խօսինք", որ հայերէնը այսօր թէ՛ սփիւռքի գաղթօճախներուն մէջ եւ թէ՛ Հայաստանի Հանրապետութեան մէջ վտանգուած է, այսինքն թէ՛ արեւմտահայերէն եւ թէ՛ արեւելահայերէն գրական լեզուները կը կորսնցնեն իրենց կենսունակութիւնը:

Ի՞նչն է պատճառը:

Ի հարկէ շատ ու շատ պատճառներ կարելի է թուել: Օտար քանի մը լեզուներու գերակայութիւնը ինչպէս բոլոր ժողովուրդներու լեզուներուն նկատմամբ՝ այդպէս ալ հայերէնի նկատմամբ, հայերէնի գիտական բառապաշարի խեղճութիւնը՝ գիտութեան սրընթաց զարգացման պայմաններուն տակ, մեր ժողովուրդի ցրուածութիւնը, գաղթօճախներու հայ դպրոցներու ծրագրային բեռնուածութիւնը, ուսման վարձավճարներու ծանրութիւնը, նոյնիսկ հայերէն լեզուի ուսուցիչներու պակասը, եւ այլն:

Ասոնք ի հարկէ բոլորն ալ իրական են՝ բայց հետեւանքներ են, եւ ո՛չ թէ իսկական պատճառը:

Ըսեք ինձի, ո՞վ կը սիրէ քերականութիւն: Կարելոր չէ՛ հայերէնի թէ որեւէ այլ լեզուի:

Իրականության մեջ չկայ լեզու մը՝ որու քերականությունն իր ամբողջության մեջ ըլլայ յստակ, ըմբռնելի՝ եւ սիրելի աշակերտին կամ ուսանողին համար:

Կը սորվինք, գոց կ'ընենք՝ ու յետոյ կը մոռնանք, կամ կը խառնակուի ան մեր միտքի մէջ:

Մինչդեռ քերականութիւնը լեզուի բանալին է, եւ գիտութիւն է՝ ԶՈՒԳԱՀԵՌԱԲԱՐ համեմատելի միւս գիտութիւններուն հետ: Առաւել եւս՝ քերականութիւնը բոլոր գիտութիւններու բո՛ւն բանալին է:

Չխորանանք առայժմ:

Աշխարհաբարի որդեգրումէն ետք՝ սկիզբը Պոլսոյ եւ Վենետիկի մէջ, եւ ապա ընդհանրապէս սփիւռքեան հայ գաղթօճախներուն մէջ՝ ստեղծուեցան արեւմտահայերէն լեզուի ուսուցման դասագիրքեր, քերականության բազմաթիւ եւ բազմազան մշակուած ձեռնարկներ:

Այդ ամէնը լաւ է՝ եւ չէ՛նք ժխտեր այս ուղղութեամբ եղած աշխատանքներուն կարեւորութիւնը:

Սակայն բոլո՛րն ալ կրնամ ըսել որ թերի են, անոնց կը պակսին իմաստասիրական եւ կուռ տրամաբանական հիմքերը, նաեւ այլ լեզուներու հետ համեմատելի ընդհանրութիւնները, որոնք իսկապէս հետաքրքիր պիտի դարձնէին քերականութիւնն ու լեզուի ուսուցումը, զայն կապելով բնագիտության օրինաչափութիւններուն հետ:

Բայց հաստատենք, որ այդ թերութիւնները մեզի հասած են ուղղակիօրէն սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցի օրերէն, անոր անանուն աշակերտէն՝ որ գրաբարի քերականության գիրքը պատրաստած է յոյն քերական Դիոնիսիոս Թրակացիի քերականության հիմամբ:

Հետեւաբար նոյնն է պատկերը արեւելահայերէնի քերականության:

Ուրեմն հարցը խոր արմատներ ունի՝ ուստի եւ հոնկէ՛ սկսած ենք մեր հետազօտութիւնը, նկատի ունենալով նաեւ արեւելահայերէնի քերականության դրութիւնը:

Ի հարկէ արեւմտահայերէնի եւ արեւելահայերէնի հիմնական տարբերութիւնը քերականական կազմութեան մէջ է՝ խօսքի մասերու փոփոխուող վերջոյթներու ձեւերով:

Օրինակ, "խօսիլ" բայի եւ "գիրք" բառի պարագաները: Արեւմտահայերէն կ'ըսենք "կը խօսիմ", արեւելահայերէն՝ "խօսում եմ", նաեւ "գիրք"-ը մեր մօտ կ'ըլլայ "գիրքէն", իսկ հոն կը դառնայ "գրքից", բայց արմատ բառերը կը մնան նոյնը:

Սակայն կան եւս երկու կարեւոր հանգամանքներ՝ որոնք իրարմէ խորապէս կը հեռացնեն հայերէնի երկու գրական բարբառները: Զանց կ'ընենք ուղղագրության հարցը:

Առաջինը բաղաձայններու հնչիւնաբանության կը վերաբերի, երկրորդը՝ ձայնաւորներու համակարգի տարբերության:

Անդրադառնանք առաջին խնդիրին:

Մերձաւոր արեւելքի երկիրներու ներկայիս բոլոր ժողովուրդներու գրաւոր լեզուներն անխտիր՝ ունին երկաստիճան բաղաձայնային համակարգ, բացի արեւելահայերէնէն, որն ունի եռաստիճան բաղաձայնային կառուցուածք, "բ-պ-փ", "գ-կ-ք", ինչը մեծ հարստութիւն է:

Արեւմտահայերէնը նոյնպէս ունեցած է այդ կառուցուածքը, բայց ազդուելով շրջակայ լեզուներէն՝ միջնադարէն այս կողմ մասնակիօրէն կորսնցուցած է այդ եռաստիճան համակարգը, եւ ի հարկէ աղքատացած է, երբ "բեն"-ը կը կարդացուի "փ"-ի պէս, "բան մը"-ն կը հնչէ "փան մը", "գիմ"-ն ալ կը հնչէ "ք"-ի պէս:

Երբ Հայոց Պատմութիւն կ'անցնէինք Բէյրութի մէջ՝ աշակերտներուս համար նոյնիսկ ծիծաղելի էր լսելն ու հնչեցնելը Բագրատունեաց Գագիկ թագաւորի անունը, գոր կը կարդայինք "Քաքիկ": Այդպիսի անուն կ'ըլլա՞յ: Հետեւանքը հասած է անոր, որ սփիւռքի ծագումով արեւմտահայ շրջանակներուն մէջ՝ Գագիկ անունով հայ մարդու չէք հանդիպիր:

Այս պատճառով ալ արեւմտահայոց լեզուն ուղղագրական-հնչյունաբանական խառնաշփոթի մատնուած է՝ ինչպէս դպրոցականն ու ուսուցիչը իրենց հերթին: Ուղղագրութեան դասի պահուն կը լսէք Ձուկի ց-ով կամ Օձի ց-ով գրէ, նաեւ բաց չ-ով կամ գոց չ-ով գրէ արտայայտութիւններուն: Կարծեմ բոլորդ ալ կ'երկրորդէք այս արտառոց իրականութիւնը:

Մակայն:

Բէյրութի մէջ դասընկեր մը ունէի՝ որուն հայրը Պոլսահայ էր: Օր մը ջղայնացաւ փոքր տղուն վրայ՝ եւ ըսաւ. "Գլոխդ կը ջարդեմ", հնչեցնելով արեւելահայու նման "Գլոխդ կը **d**յար**d**եմ", ինչը ինծի՝ արեւմտահայ լաճիս համար շատ տարօրինակ էր: Յիշեմ նաեւ իմ ուսուցիչ պարոն Տոնապետեանին, որ Երկրէն՝ արեւմտահայաստանէն բռնագաղթածներէն էր, եւ իմ "Նաճարեան" մականունս կը հնչեցնէր ինծի համար անսովոր ձեւով՝ կարծես թէ "Նաչարեան" ըսէր: Ես ինծի հարց կ'ուտայի թէ ինչո՞ւ այդպէս էր՝ բայց պատասխանը չէի գտներ: Կարծէք կը ծաղրէր զիս՝ քանի որ Նաճարեանի "ճար"-ը "չար" կը դառնար:

Ասոնք փաստեր են՝ որ արեւմտահայերէնը նոյնպէս ունեցած է եռաստիճան բաղաձայններու համակարգ, բայց մոնգոլ-թաթարներու մուտքով արեւմտեան Հայաստան, եւ յատկապէս Կիլիկեան Հայաստանի թագաւորութեան օրերուն՝ արդէն խախտուած էր ան:

Մեր առաջին առաջադրանքն է՝ Արեւմտեան Հայաստանի մէջ իրենց արմատներուն վերադարձող մեր ազգակիցներուն արեւմտահայերէնը սորվեցնել եռաստիճան բաղաձայնային հնչյունաբանութեամբ:

Երկրորդը շատ լուրջ խնդիր է՝ յատկապէս արեւելահայ մարդուն համար:

Երեւանի մէջ երբ ուսանողին կ'ըսեմ "Իւ" (Ֆրնս. U) հնչէ, կ'արտաբերէ "Ու": Կ'ըսեմ "Էօ" ըսէ՝ կը հնչէ "օ", եւ այսպէս շարունակ բոլոր երկբարբառները: Ականջնին չ'ընկալէր այս

հնչյունները՝ ինչպես սփիւոքեան գաղթօճախներու մեր հայրենակիցներու ականջը չ'ընկալէր բաղաձայններու եռաստիճանութիւնը:

Փաստացիօրէն, մեր ազգի երկու հատուածներու գրական եւ խօսակցական լեզուներն ալ կը կադան, քանզի երկուքն ալ պակասաւոր են:

- "Ի՞նչ կ'ուզէք ընել", պիտի ըսէք:

- "Թող ամէն մէկը իր ձեռով ապրի ու զարգանայ, ինչքան որ կրնայ: Նոր արեւմտահայերէ՞ն պիտի ստեղծենք: Ժամանակը ե՞տ պիտի տանինք":

Պատասխանենք:

Լա՛ւ գիտէք որ արեւմտահայերէնը մահամերձ է սփիւոքի մէջ, քանի որ բնօրրանէն դուրս կ'ապրի: Թող աշխարհով մէկ սփռուածները շարունակե՛ն իրենց գիտցած ձեռով խօսիլ՝ բայց բնօրրան Արեւմտեան Հայաստանի եւ Կիլիկոյ մէջ ապրողները, իրենց ծագումը գիտակցող թրքախօս, քրդախօս-քրմանչիախօս կամ քրմանչքի՛ախօս եւ արաբախօս հայերը՝ պէտք է տիրապետե՛ն մեր լեզուի գիտականօրէն ճշգրիտ, եւ հարուստ ձայնային-հնչյունային նախագոյ երանգներուն, որով կը վերանա՛յ ուղղագրական խառնաշփոթը:

Համոզուած եմ, որ սա շատ հեռու տանող առաջարկ է, որով ամբողջ հայութիւնը պիտի շահի այս ծրագիրէն՝ որովհետեւ երկրաբնակ արեւմտահայը նո՛յն ձեռով պիտի հնչեցնէ բաղաձայնները, ինչպէս արեւելահայը:

Սա առաջին քայլը կ'ըլլայ արեւելահայ-արեւմտահայ լեզուական մերձեցման:

Ի՞նչ նախադրեալներ ունինք՝ որոնք կրնան օգնել մեզի իրականացնելու այս ծրագիրը:

Դերսիմի մէջ մէկ ամիս երբ արեւմտահայերէն դասաւանդեցի՝ պարզեցի որ այն Դերսիմցիները, որոնք տեղի քրմանչքի լեզուն կ'օգտագործեն՝ չեն դժուարանար հնչեցնելու եռաստիճան բաղաձայնները, քանզի պարզուեցաւ որ Մերձաւոր Արեւելքի տարածքին՝ քրմանչքի լեզուն երկրորդն է արեւելահայերէնի կողքին, որն ունի այդ համակարգը:

Հետեւաբար քրմանչքի լեզուն իմացողները խնդիր չունին ընկալելու այդ հնչյունները՝ երբ Տիգրանակերտի, Մուշի քրդախօս-քրմանչիախօս հայերն ու արաբախօսները՝ խնդիր ունին:

Ուրեմն մեզմէ կը պահանջուի, որ քրմանչքի լեզուն խօսող հայ երիտասարդներէ՛ն պատրաստենք հայերէնի ուսուցիչներ՝ Արեւմտեան Հայաստանի դպրոցներուն համար:

Այն ալ ըսենք, որ Դերսիմի մէջ շատերը այսօր թրքախօս դարձած են՝ եւ քրմանչքի չեն գիտեր:

Սակայն յուրախութիւն մեզ՝ քրմանչքիի տարբեր բարբառներով կը խօսին Բիւրակնեան լեռներու տարածքին գտնուող Վարդօ քաղաքատիպ արանի բնակիչները, որոնց մեծամասնութիւնը ծագումով հայեր են: Ուստի կ'առաջարկենք Վարդոյի մէջ հիմնել հայերէնի

ուսուցման գլխաւոր կեդրոնը, եւ կամ Վարդոցիներէն պատրաստել արեւմտահայերէնի ուսուցիչներու սերուցքը:

Այն ալ ըսենք, որ քրմանչքի լեզուն ոչ այլ ինչ է՝ եթէ ոչ նախաքրիստոնէայ հայ քուրմերու մանչերու գաղտնի լեզուն, որուն մէջ կան բազում հայերէն նոյնիմաստ արմատ բառեր:

Այս ամէնը նկատի ունենալով՝ մենք ծրագրած ենք պատրաստելու դասագիրք-գրուցարան մը թրքերէն իմացող եւ արեւտահայերէն սորվիլ ցանկացողներուն համար, ապա եւ նոր որակով եւ իմաստասիրական մեթոտաբանութեամբ մշակուած քերականութեան գիրք մը՝ արեւմտահայերէնի համար:

Շնորհակալութիւն ուշադրութեան համար, կը յուսանք որ կ'ունենանք բարոյական եւ նիւթական աջակիցներ՝ առողջ եւ գիտակից արեւմտահայ քաղաքացիներ պատրաստելու մեր աշխատանքներուն նպաստող:

http://www.arak29.am/PDF_PPT/5-Lenguage/orthogr_files/frame.htm

Ա - Հայոց Այբուբենն ըստ աւանդութեանց

Տարը		Անուանումը				Չնչիւնը			Տառադարձութիւնը	Թուայի և Արժէքը
Մեծ	Փոքր	Անունը	Դասական և հայերէն	Արեւելեան և հայերէն	Արեւմտեան և հայերէն	Դասական և հայերէն	Արեւելեան և հայերէն	Արեւմտեան և հայերէն	ISO 9985 / Յիւլբշման-Մէյյէ / BGN-PCGN	
Ա	ա	այբ	[aɪb] Ayb	[aɪpʰ] Ayp	[a]				a	1
Բ	բ	բեն	[bɛn] Ben	[pʰɛn] P'en	[b]		[pʰ]		b	2
Գ	գ	գիմ	[gim] Gim	[kʰim] K'im	[g]		[kʰ]		g	3
Դ	դ	Դայ	[da] Da	[tʰa] T'a	[d]		[tʰ]		d	4
Ե	ե	Եչ	[jetʰ] Yech'		[ɛ] , Բառասկիզբին [jɛ]				e / e / e - ye	5
Զ	զ	Չայ	[za] Za		[z]				z	6
Է	է	Է	[ɛ:]	[ɛ] E	[ɛ:] E	[ɛ]			ē / ê / e	7
Ը	ը	Ըթ	[ətʰ] Ēt'		[ə]				ë / ə / y	8
Թ	թ	Թոյ	[tʰo] T'o		[tʰ]				t' / t' / t'	9
Ճ	ճ	Ճէ	[ʒɛ:] Zhe	[ʒɛ] Zhe	[ʒ]				ž / ž / zh	10
Ի	ի	իւի	[i] Ini		[i]				i	20
Լ	լ	լիւն	[lɪn] Lün	Lion	[lɪn] Lün	[l]			l	30
Խ	խ	խէ	[xɛ:] Khe	[xɛ] Khe		[x]			x / x / kh	40

Ծ	ծ	Ծայ	[tsa] Tsa	[ts'a] Tsa	[dza] Dza	[ts]	[ts']	[dz]	ç / c / ts	50
Կ	կ	Կեն	[ken] Ken	[k'ɛn] Ken	[gen] Gen	[k]	[k']	[g]	k	60
Հ	հ	Հոյ	[ho] Ho			[h]			h	70
Ձ	ձ	Ձայ	[dza] Dza		[ts'ha] Ts'a	[dz]		[tsʰ]	j / j / dz	80
Ղ	ղ	Ղատ	[ɣat] Ghat	[ɣat'] Ghat	[ɣad] Ghad	[ɣ]	[ɣ]		ğ / ğ / gh	90
Ճ	ճ	Ճե	[tʃɛ:] Tche	[tʃ'ɛ] Tche	[dʒɛ] Je	[tʃ]	[tʃ']	[dʒ]	č / č / ch	100
Մ	մ	մեն	[mɛn] Men			[m]			m	200
ԅ	յ	ԅի	[hi] Hi			[h], [j]	[j]	[h], [j]	y / y / y - h	300
Ն	ն	նու	[nu] Nu			[n]			n	400
Շ	շ	Շայ	[ʃa] Sha			[ʃ]			š / š / sh	500
Ո	ո	Ոյ	[o] WO	[vo] Vo		[o], Բառասկիզբիս [vo]			o / o / o - vo	600
Չ	չ	Չայ	[tʃ'a] Ch'a			[tʃʰ]			č / č' / ch'	700
Պ	պ	Պե	[pɛ:] Pe	[p'ɛ] Pe	[bɛ] Be	[p]	[p']	[b]	p	800
Ջ	ջ	Ջե	[dʒɛ:] Jhe	[dʒɛ] Jhe	[tʃ'ɛ] Che	[dʒ]		[tʃʰ]	ǰ / ǰ / j	900
Ր	ր	Րայ	[ra] Ra	[ra] Ra		[r]	[r]		r / r / rr	1000
Ս	ս	Սե	[sɛ:] Se	[sɛ] Se		[s]			s	2000
Վ	վ	Վե	Vew	[vɛv] Vev		[v]			v	3000
Տ	տ	տիւն	[tʏn] Tün	[t'ʏn] Tiun	[dʏn] Dün	[t]	[t']	[d]	t	4000
Ր	ր	Րե	[rɛ:] Re	[rɛ] Re	[rɛ] Re	[r]		[r]	r	5000
Յ	յ	ԅոյ	[ts'ho] C'o			[tsʰ]			c' / c' / ts'	6000
Ը	ւ	հիւն	[hʏn] Hün -Vün	Hiun	[hʏn] Hün -Vün	[w-v]	[v]		w	7000
Փ	փ	փիւր	[p'hʏr] P'ür	P'iur	[p'hʏr] P'ür	[pʰ]			p' / p' / p'	8000
Թ	թ	Թե	[k'hɛ:] K'e	[k'hɛ] K'e		[kʰ]			k' / k' / k'	9000
Lettres ajoutées au XIIIe siècle										
Օ	օ	Օ	[o] O			[o]			ò / ô / o	—
Ֆ	ֆ	Ֆե	[fɛ:] Feh	[fɛ] Fe		[f]			f	—

Digraphes et ligatures - Diphthonges ¹										
	Այ					Ay - Oy	Ay	Ay	Ay	
	ԱԼ					Aw - O	Av	Av	Av	
	Եյ					Yey - Yeuy	Yey	Yey	Yey	
	ԵԼ					Yew - Yeux	Yev	Yev	Yev	
	Էյ					Ey - Euy	Ey	Ey	Ey	
	ԷԼ					Ew - Eux	Ev	Ev	Ev	
	Իյ					ly - Ūy	ly	ly	ly	
	ԻԼ					lw - Ū	lv	lv - ū	lv - ū	
	Ոյ					Woy - Uy	Voy	Voy - Uy	Voy - Uy	
	ՈԼ					Ow- U	U	U	U	

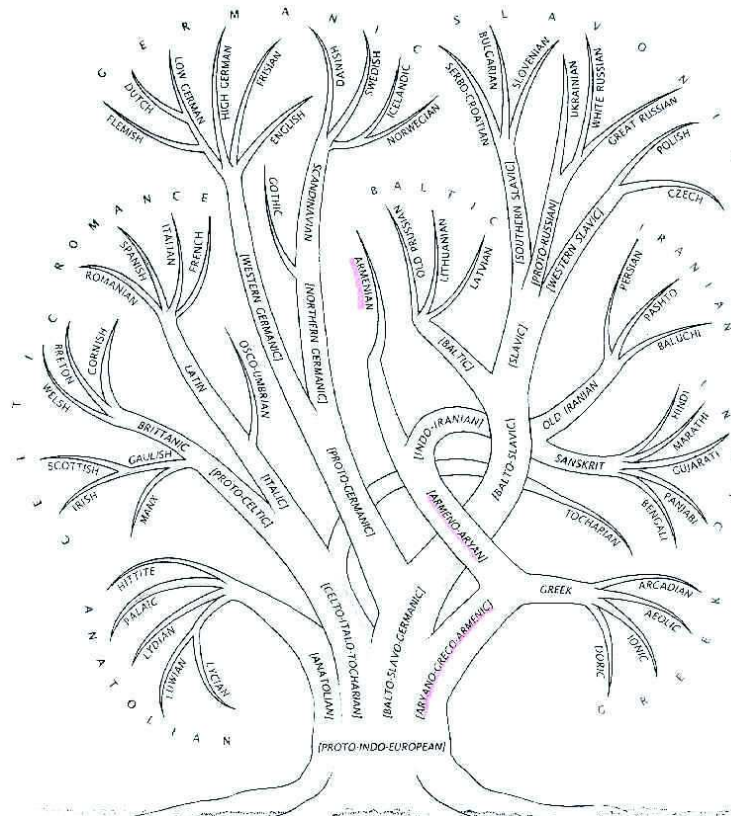
Բ - Այբուբենն այսօր

Տարը		Անուանումը				Հնչիւնը			Տառադարձութիւնը	Թուայի և արժէքը
Մեծ	Փոքր	Անունը	Դասական	Արեւելեան հայերէն	Արեւմտեան հայերէն	Դասական	Արեւելեան հայերէն	Արեւմտեան հայերէն	ISO 9985 / Հիւբշման-ՄԷյԷ / BGN-PCGN	
Ա	ա	այբ	[aɪb]	Ayb		[a]			a	1
Բ	բ	բեն	[ben]	Ben		[b]			b	2
Գ	գ	գիմ	[gim]	Gim		[g]			g	3
Դ	դ	դայ	[da]	Da		[d]			d	4
Ե	ե	եչ	[jɛtʰ]	Yech'		[ɛ], Բառազկիրին [jɛ]			e / e / e - ye	5
Զ	զ	զայ	[za]	Za		[z]			z	6
Է	է	է	[ɛ:]	[ɛ]	E	[ɛ:]	[ɛ]	Eh	ē / ê / e	7
Ը	ը	ըթ	[ɛtʰ]	Ët'		[ə]			ë / e / y	8
Թ	թ	թոյ	[tʰo]	T'o		[tʰ]			t' / t' / t'	9
Ճ	ճ	ճէ	[ʒɛ:]	Zhe	[ʒɛ]	Zhe	[ʒ]		ž / ž / zh	10
Ի	ի	իկի	[i]			[i]			i	20

¹ Աղբիւրը՝ "Լեզուաբանութիւն թէ իմաստասիրութիւն", Մովսէս Ա. Նաճարեան, Երեւան 2016, Յօրուած 10, էջ 352- 371:

			Ini							
L	Լ	լիւն	[lɥn] Lün			[l]			l	30
Խ	խ	խէ	[xɛ:] Kheh	[xɛ] Khe		[x]			x / x / kh	40
Շ	ժ	ժայ	[tsa] Tsa	[ts'a] Tsa		[ts]	[ts']		ç / c / ts	50
Կ	կ	կեն	[kɛn] Ken	[k'ɛn] Ken		[k]	[k']		k	60
Հ	հ	Հոյ	[ho] Ho			[h]			h	70
Ձ	ձ	Ձայ	[dza] Dza			[dz]			j / j / dz	80
Դ	դ	Դատ	[ɟat] Ghat	[ɟat'] Ghat		[ɟ]	[ɟ]		ğ / t / gh	90
Ճ	ճ	Ճէ	[tʃɛ:] Cheh	[tʃ'ɛ] Che		[tʃ]	[tʃ']		ç / ç / ch	100
Մ	մ	մեն	[mɛn] Men			[m]			m	200
ԅ	յ	ԅի	[hi] Hi			[j]	[h]. [j]		y / y / y - h	300
Ն	ն	նու	[nu] Nu			[n]			n	400
Շ	շ	Շայ	[ʃa] Sha			[ʃ]			š / š / sh	500
Ո	ո	Ոյ	[wo] WO	[vo] Vo		[o]. բառասկզբին [vo]			o / o / o - vo	600
Չ	չ	չայ	[tʃ'a] Ch'a			[tʃ'a]			ç / ç' / ch'	700
Պ	պ	Պէ	[pɛ:] Peh	[p'ɛ] Peh		[p]	[p']		p	800
Ջ	ջ	Ջէ	[dʒɛ:] Jheh	[dʒɛ] Jheh		[dʒ]			ǰ / ǰ / j	900
Ռ	ռ	Ռայ	[ra] Ra	[ra] Ra		[r]	[r]		t / t / rr	1000
Ս	ս	Սէ	[sɛ:] Seh	[sɛ] Seh		[s]			s	2000
Վ	վ	Վեն	[vɛn] Vew			[v]			v	3000
Տ	տ	տիւն	[tɥn] Tiun	[t'ɥn] Tün		[t]	[t']		t	4000
Ր	ր	Րէ	[rɛ:] Reh	[rɛ] Reh		[r]			r	5000
Յ	ց	Յոյ	[ts'ho] C'o			[ts'h]			c' / c' / ts'	6000
Ի	ւ	իիւն	[hɥn] Hiun - Hün			[u]	[u]		w	7000
Փ	փ	փիւր	[p'ɥr] P'iur - P'ür			[p'h]			p' / p' / p'	8000
Զ	ք	Քէ	[k'hɛ:] K'eh	[k'hɛ] K'eh		[k'h]			k' / k' / k'	9000
Lettres ajoutées au XIIIe siècle										
Օ	օ	Օ	[o]			[o]			ò / ô / o	—

			Oh						
ɕ	ɕ	ɕt	[fɛ:] Feh	[fɛ] Feh	[f]		f		—
Digraphes et ligatures									
	th					yev	yev	yew / yev	—
	eo						Ë	Ë	
	ht					lv	lv - Ü	lv - Ü	
	nt					u	u	u	—

21.06.2017

Մովսես Նաճարեան

Արեւմտեան Հայաստանի Հանրապետութեան
Ազգային Կրթութեան եւ Գիտութեան Նախարար

Քաննիկ Սարգիսեան

Արեւմտեան Հայաստանի Հանրապետութեան Վարչապետ

20.08.2017

Արմենակ Աբրահամեան

Արեւմտեան Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահ